

‘वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव’ निबन्धमा व्यङ्ग्य

टंकप्रसाद भट्टराई

सहप्राध्यापक

त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पस पाल्पा

tankabhattarai21@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेख वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव शीर्षकको निबन्धको विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । चोलेश्वर शर्माद्वारा लेखिएको यो निबन्ध उनको दोस्रो निबन्धसङ्ग्रह सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्धसङ्ग्रहमा समाविष्ट छ । नेपाली साहित्यमा मूलतः व्यङ्ग्य निबन्धकारको रूपमा परिचय बनाएका शर्माले प्रस्तुत विश्लेष्य निबन्धमा नेपालको वनसम्पदाको विषयवस्तुलाई उठाउँदै पछिल्लो समयमा वैयक्तिक स्वार्थमा विभिन्न निकायले वनको दोहन गर्ने गरेको तर विभिन्न दिवसमा वृक्षरोपणका नाममा हास्यास्पद कार्यक्रमहरू गर्ने गरेकाले त्यस्ता गतिविधिलाई लेखकले गाईजात्रा महोत्सवको संज्ञा दिएको प्रसङ्गका माध्यमबाट निबन्ध व्यङ्ग्यपूर्ण हुन पुगेको तथ्य प्रस्तुत गरिएको छ । निगमनात्मक विधि प्रयोग गरिएको प्रस्तुत लेखमा मुख्य स्रोत सामग्रीका रूपमा शर्माको वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव निबन्धलाई चयन गरिएको छ भने पुस्तकालय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरी द्वितीय स्रोतसामग्रीका आधारमा अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ । गुणात्मक अध्ययनअन्तर्गत व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक पद्धतिको प्रयोग गरी लेखलाई निष्कर्षमा पुऱ्याइएको छ । व्यङ्ग्य सिद्धान्तका दृष्टिकोणले निबन्धमा प्रयोग भएका व्यङ्ग्यात्मक पक्षलाई पहिचान गरी तिनको व्यङ्ग्यात्मक महत्त्व र उचाइको विश्लेषण गरी निबन्ध व्यङ्ग्य चेतनाका दृष्टिकोणले सशक्त रहेको निष्कर्ष निरूपण गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी : गाईजात्रा, भ्रष्टाचार, विनाश, व्यङ्ग्य, व्यञ्जना,

विषयपरिचय

साहित्यका व्यङ्ग्य निबन्धका साथै कविता, कथा आदि विधामा कलम चलाएका चोलेश्वर शर्मा मूलतः हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकारका रूपमा परिचित छन्। २०१७ सालमा 'कर्मको फल' कथा लेखेर साहित्यमा प्रवेश गरेका शर्माले २०३६ सालमा *मधुपर्क* पत्रिकामा 'अब तपाईं के गर्नुहुन्छ ?' शीर्षकको निबन्ध प्रकाशित गरेर निबन्ध विधामा प्रवेश गरेका हुन्। क्रमशः निबन्ध विधामै अधिक कलम चलाएका र विशिष्ट पहिचान बनाएका शर्माका *म त अप्रिलफुल भएँछु* (२०४२) र *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* (२०७९) निबन्धसङ्ग्रह प्रकाशित छन्। उनका थुप्रै निबन्धहरू पत्रपत्रिकामा प्रकाशित छन्।

आफ्ना निबन्धमा समाजमा विद्यमान विकृति विसङ्गति, असमानता, मानवीय मूल्यको हास, छल, कपट, बेइमानी, भ्रष्टाचार, घुसखोरी, चाकरी चाप्लुसी, लगायतका विषयमाथि व्यङ्ग्य प्रहार गर्नुका साथै त्यसका माध्यमबाट हास्यतत्त्वको सिर्जना गर्ने हुनाले चोलेश्वर शर्माले हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकारको रूपमा आफ्नो बेग्लै परिचय बनाएका छन् तापनि उनका निबन्धमा हास्यको तुलनामा व्यङ्ग्यको प्रबलता पाइन्छ। (शर्मा, २०७९, पृ. ख)। व्यङ्ग्य नै शर्माका निबन्धको मुख्य शक्ति हो भन्ने देखिन्छ।

सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्धसङ्ग्रहमा समाविष्ट एकाइसवटा निबन्धमध्ये दोस्रो क्रममा रहेको 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' शीर्षकको निबन्ध सर्वप्रथम २०४३ सालको *गरिमा* पत्रिकामा प्रकाशित भएको निबन्ध हो। प्रस्तुत निबन्धले वनको क्रमशः दोहन गर्दै जानु तर वर्षमा एक दिन हास्यास्पद तरिकाले वृक्षरोपणको कार्यक्रम आयोजना गरेर वन संरक्षणमा चिन्ता र चासो देखाएका अभिनय गर्ने राज्यका गतिविधिलाई गाईजात्राका संज्ञा दिँदै व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ। त्यसकारण यो निबन्ध व्यङ्ग्य प्रयोगका दृष्टिले शक्तिशाली रहेको देखिन्छ। चोलेश्वर शर्माको समग्र निबन्धकारिता तथा उनका निबन्ध कृतिहरूको समग्र अध्ययनका क्रममा विश्लेष्य निबन्ध व्यङ्ग्य प्रयोगका दृष्टिकोणले शक्तिशाली रहेको प्रसङ्ग उल्लेख गरेको पाइए तापनि प्रस्तुत निबन्धमा केन्द्रित रही सूक्ष्मताका साथ व्यङ्ग्यको प्रयोगका सन्दर्भबाट अध्ययन भएको पाईँदैन। अतः 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' निबन्ध व्यङ्ग्यका दृष्टिले केकस्तो रहेको छ ? भन्ने मुख्य समस्यामूलक प्रश्नमा केन्द्रित रही निर्देश्य निबन्धलाई व्यङ्ग्य सिद्धान्तका सापेक्षमा विश्लेषण गरिएको छ। अध्ययनलाई सीमाङ्कन गरी चोलेश्वर शर्माद्वारा लेखिएको 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' निबन्धलाई व्यङ्ग्य सिद्धान्तका सापेक्षमा व्याख्या विश्लेषण गर्नु यस लेखको क्षेत्र र सीमा निर्धारण गरिएको छ। प्रस्तुत अध्ययनले शर्माको प्रस्तुत निबन्ध व्यङ्ग्य चेतनाका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रहेको निष्कर्ष निरूपण गर्ने हुनाले यो आफैमा औचित्यपूर्ण र महत्त्वपूर्ण अध्ययन हुनेछ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत लेखमा चोलेश्वर शर्माद्वारा लेखिएको निबन्ध 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' निबन्धलाई व्यङ्ग्य सिद्धान्तका आधारमा अध्ययन गरिएको छ। प्रस्तुत अध्ययनलाई निगमनात्मक अध्ययन विधिबाट अगाडि बढाइएको छ। प्रथम स्रोत सामग्रीका रूपमा चोलेश्वर शर्माको *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* निबन्धसङ्ग्रहमा समाविष्ट 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' निबन्धको चयन गरिएको छ, भने पुस्तकालय स्रोतान्तर्गत द्वितीय स्रोत सामग्रीको प्रयोग गरी अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ। व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ।

व्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक पर्याधार

व्यङ्ग्य तत्सम शब्द हो । यस शब्दको अर्थ नेपाली बृहत् शब्दकोशका अनुसार “अभिधा र लक्षणाभन्दा भिन्न व्यञ्जनावृत्तिद्वारा बोध हुने, बलाघातद्वारा अर्कै गहिरो अर्थ भल्कने पारिएको एउटा कुरा भनेभै गरी अर्को कुरा भनिएको; छेड हानिएको” भन्ने लगाइएको छ (२०५८, पृ. ११७६) । संस्कृत साहित्यशास्त्रले शब्दशक्तिको चर्चा गर्दै त्यसका मूलतः अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना शब्दशक्तिको उल्लेख गर्दै व्यञ्जनाका प्रकारको चर्चा गरेको पाइन्छ । व्यञ्जना शब्दशक्तिमा शाब्दी र आर्थी व्यञ्जना गरी दुई भेद गरेको पाइन्छ (उपाध्याय, २०५९, पृ. २२४) । संस्कृत काव्य शास्त्रले व्यञ्जनार्थलाई घुमाउरो तरिकाले भनिने अभिव्यक्तिलाई सङ्केत गर्दछ । तर पाश्चात्य साहित्यमा र आधुनिक साहित्यमा हास्यव्यङ्ग्यका रूपमा चर्चित रहेको व्यङ्ग्यले कसैप्रति भाषाका माध्यमबाट प्रहार गरिने कुरालाई सङ्केत गर्दछ । मूलतः निबन्धका क्षेत्रमा प्रचलित रहेको हास्यसँग जोडिएर आउने हास्यव्यङ्ग्यका रूपमा परिचित व्यङ्ग्यले मान्छेका दुर्बलता, समाजमा देखिने बेढङ्गे काम कुरा आदिलाई घुमाउरो तरिकाले प्रहार गर्दा व्यङ्ग्य उत्पन्न हुन्छ । अर्थात् अभिव्यक्तिमा, साहित्यिक रचना वा कृतिमा कटाक्षको प्रधानता रहन गएमा त्यो व्यङ्ग्यात्मक हुन्छ (प्रधान, २०६६, पृ. ३६९) । साहित्यमा व्यङ्ग्यको प्रयोग गर्ने स्रष्टाले मूलतः समाजमा देखिने विकृतिविसङ्गति, भ्रष्टाचार, कुरीति, स्वार्थजस्ता विषयलाई चयन गर्दछन् र ती विषयप्रति प्रहार गर्दछन् । चोलेश्वर शर्माले आफ्ना निबन्धनमा यही शैलीको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस दृष्टिले उनको ‘वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव’ महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । यसमा वैयक्तिक स्वार्थका लागि वन विनाश गर्ने र वृक्षरोपणको आडम्बर रचेर गाईजात्रा देखाउने प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ ।

‘वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव’ निबन्धको विश्लेषण

वि.सं. २०३६ सालबाट निबन्ध लेखनमा लागेका चोलेश्वर शर्माद्वारा लेखिएको ‘वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव’ उनको २०७९ सालमा प्रकाशित *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* निबन्धसङ्ग्रहमा समाविष्ट निबन्ध हो । सर्वप्रथम २०४३ को *गरिमा* पत्रिकामा प्रकाशित यो निबन्ध शर्माका व्यङ्ग्यप्रधान निबन्धमध्येको महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । राजनीति तथा प्रशासनिक क्षेत्रका ढिलासुस्ती, मानवीय मनोवृत्ति, शैक्षिक क्षेत्रका समस्या, मानवीय मूल्यमा आएको स्वलन जस्ता क्षेत्रमा देखिएका विकृति विसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्य गरेका शर्माले (पन्थ, सन् २०२३, पृ. ११६) प्रस्तुत निबन्धमा नेपालको प्राकृतिक सम्पदाका रूपमा रहेको वनको दोहन हुँदै गएको यथार्थलाई प्रस्तुत गरेका छन् भने जुन पक्ष र क्षेत्रबाट वनसम्पदाको दोहन भइरहेको छ त्यही पक्षले वन संरक्षण गरिरहेको देखाउन विभिन्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने गरेको विषय प्रस्तुत गरिएको छ । वन संरक्षण र वनको विस्तारका निम्ति गरिने कार्यक्रमहरू अर्थात् वृक्षरोपणका कार्यक्रमहरूमा नेता तथा प्रतिष्ठित व्यक्ति र संस्थाहरूबाट जुन प्रकारको प्रचारप्रसार हुने गर्छ त्यो आफैमा हास्यास्पद देखिने गरेको कुरातर्फ सङ्केत गर्दै निबन्धकार शर्माले त्यस्ता कार्यहरूप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गरेका छन् । शर्माले वृक्षरोपणको नाममा हुने नाटक मञ्चन, तिनमा हुने तामभ्राम र आफ्ना कार्यको संरक्षणलाई महत्त्व नदिएर विज्ञापनलाई महत्त्व दिने जुन प्रवृत्ति देखापर्दछ त्यसलाई गाईजात्रा महोत्सवको संज्ञा दिँदै व्यङ्ग्य गरेका छन् । गाईजात्रा नेपाली जनजीवनमा अझ विशेषतः नेवारी समुदायमा प्रचलनमा रहेको जात्रा हो । यो जात्रा र यसको इतिहास आफ्ना आफन्तजनको निधनले शोकमा परेकाहरूलाई हँसाउने प्रयत्नका रूपमा भएको र त्यससँग जोडिएर विभिन्न विकृति विसङ्गतिहरूको प्रस्तुति समेत गाईजात्रा महोत्सवका रूपमा आयोजना हुने गरेको

विषयप्रसङ्गका पृष्ठभूमिबाट चयन गरिएको यस निबन्धको शीर्षकले हाम्रो समाजमा राज्य पक्ष र संघसंस्थाहरूबाट आयोजना गरिने वृक्षरोपण कार्यक्रमहरूलाई पनि त्यही व्यङ्ग्य विनोदपूर्ण कार्यको निरन्तरताको संज्ञा लेखकले दिएको पाइन्छ। लेखकले प्रस्तुत निबन्धमा वृक्षरोपणका नाममा आयोजना गरिने कार्यक्रमका विभिन्न स्वरूपहरूलाई प्रस्तुत गर्दै तिनमा देखिने गरेको तडकभडक, तामभाम र खर्च हुने गरेको राज्यकोष, सामाजिक कोषको कुनै किसिमको प्रतिफल नदेखिने गरेको विषयलाई ज्यादै सूक्ष्म र स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ।

एकातिर प्रतिवर्ष वृक्षरोपणका कार्यक्रमहरू आयोजना हुनु तिनले निरन्तरता पाइरहनु र अर्कोतर्फ नेपालको वनक्षेत्र घट्दै जानुको विरोधाभासपूर्ण परिस्थितिलाई तथ्याङ्कीय रूपमै प्रस्तुत गरेर लेखक शर्माले वृक्षरोपणका कार्यहरू राष्ट्रोन्नति र वन संरक्षणको स्वच्छ उद्देश्यले आयोजना गरिने नभएर व्यक्ति तथा संस्थागत स्वार्थका निम्ति गरिने देखावटीपन मात्र भएको आशय अभिव्यक्त गरेका छन्। वृक्षरोपणको कार्यक्रम आयोजना गर्ने व्यक्ति तथा संघसंस्थालाई आफूले रोपेका वृक्षहरूको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्नेतर्फ कहिल्यै सौँच नहुने र प्रतिवर्ष एउटै ठाउँमा वृक्षरोपण कार्यक्रमको आयोजना गर्ने गरे पनि त्यो ठाउँ सदैव वृक्ष हीन उजाड भूमिका रूपमा रहनु आफैमा विडम्बनापूर्ण भएको सत्य तथ्यलाई निबन्धकारले प्रस्तुत गरेका छन्। यसका माध्यमबाट त्यस्ता कार्यक्रम आयोजना गर्ने व्यक्ति तथा संस्थाप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गरेका छन्। लेखकले हरेक वर्षजस्तो आयोजना गरिने यसप्रकारका कार्यक्रमको कुनै अर्थ नहुने, त्यसले देशको उन्नति र वनको संरक्षणमा कुनै योगदान दिन नसक्ने आशय प्रकट गरेको पाइन्छ। पाखण्डपन, राजनीतिक तथा प्रशासनिक अराजकताप्रति तीव्र व्यङ्ग्य प्रहार गर्ने (प्रधान, ०६६, पृ. ४२०) निबन्धकार शर्माले असार लागेपछि वृक्षरोपणका कार्यक्रम आयोजना हुने र गाईजात्रा महोत्सव पनि असारमै सञ्चालन हुने गरेको प्रसङ्गबाट निबन्धको विषय उठान गरेका छन्। आरम्भमै लेखकले वृक्षरोपणको कार्यक्रम वन संरक्षण तथा वन संरक्षणका उद्देश्यले नगरिने गरेको; यस्तो कार्यक्रमको आयोजना नितान्त आफ्नो विज्ञापनका निम्ति गरिने गरेको विषयबाट निबन्धको विषय उठान गरेका छन्। विज्ञापन होस् भन्ने हेतुले आयोजना गरिने हुँदा वृक्ष रोपिने कार्यलाई भन्दा त्यस कार्यको विज्ञापन र समाचार सम्प्रेषणलाई आयोजकले अधिक महत्त्व दिने गरेको विषयप्रति लक्षित गर्दै निबन्धकारले भनेका छन्। “वृक्षरोपण देखिन थाले समाचारपत्रका विस्तृत, उजाड र विज्ञापनवाली नसप्रेका फाँटहरूमा” (शर्मा, २०७९, पृ. ७)। वृक्षरोपण खाली जमिनमा देखिनुपर्नेमा समाचारपत्रमा देखिने गरेकोतर्फ सङ्केत गर्दै निबन्धकारले भनेका छन् “र भयो गाईजात्राको शुभारम्भ पनि” (शर्मा, २०७९, पृ. ७)। यस अभिव्यक्तिमा निबन्धकारले एकातर्फ असारमा गाईजात्राको आरम्भ हुने अभिधामूलक भावको अभिव्यक्ति दिएका छन् भने अर्कोतर्फ वक्रोक्तिपूर्ण ढङ्गले वृक्षरोपणलाई नै जात्राको रूपमा र त्यस्तो जात्रालाई गाईजात्राको रूपमा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। ‘हरियो वन नेपालको धन’ नारा लगाउने र यसलाई ज्यादै महत्त्व दिने हाम्रो शिक्षा क्षेत्रमा यही शीर्षकमा विद्यार्थीहरूलाई निबन्ध लेखाइरहने गरेको सन्दर्भलाई उल्लेख गर्दै लेखकले आज नेपालमा हरियो वन खोज्न हरियै लेन्स लगाउनुपर्ने अवस्था आएको सङ्केत गर्दै व्यङ्ग्य गरेका छन्। वन मासिदै गएपछि हरियो वन नेपालको धन उक्ति नै पुरानो भएको विचार शर्माले अभिव्यक्त गरेको पाइन्छ। “पुर्खाहरू परार्थका लागि जङ्गल पस्थे, हामी स्वार्थका लागि पस्थौं, पस्दै छौं” (शर्मा, २०७९, पृ. ७) भन्ने लेखकको अभिव्यक्तिमा हाम्रा पुर्खाहरूले रुख वनस्पतिको पूजा गर्ने गरेको, त्यही वनस्पतिलाई हामीले वैयक्तिक स्वार्थमा प्रयोग गरिरहेका छौं भन्नेतर्फ सङ्केत गरेको पाइन्छ। आधुनिक र सभ्य बनाउँदो वर्तमान पुस्ताले वर पीपल लगाउने वनस्पतिलाई ईश्वरको स्वरूप मानेर संरक्षण

गर्ने पुर्खालाई पाखण्डी भन्ने गरेको र तिनै पुर्खाले लगाएका वृक्षहरू काटेर स्वार्थमा प्रयोग गर्नुलाई वर्तमान पुस्ताले सभ्यता सम्झन थालेको विषयप्रति लक्षित गर्दै तिनप्रति व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ । एकातिर काठ निर्यात गरेर विदेशी मुद्रा आर्जन गर्नुलाई गर्व गर्ने र अर्कोतर्फ भेटघाट सभा समारोहमा वन विनाश र भूक्षयको विषयलाई चिन्ताको विषय मान्दै चिन्ता प्रकट गर्नुजस्ता विरोधाभासे विचार, स्वभाव र क्रियाकलाप हास्यास्पद रहेको कुरातर्फ सङ्केत गर्दै लेखकले व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ । जसरी भए पनि कमाउनुपर्छ, पैसा आर्जन गर्नुपर्छ भन्ने नेपाली मानसिकताका कारण प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षणमा भन्दा त्यसलाई दोहन गरेर नै भए पनि अर्थोपार्जन गर्नुपर्छ भन्ने मानसिकताप्रति लेखकले व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ । डलर नहुनु भनेको केही नहुनु हो भन्ने नेपालीपनको मानसिकताप्रति व्यङ्ग्य गर्दै भनेका छन् “जङ्गल नमासे नोट/डलर छैन । डलर नभए संसारै छैन । ... नेपाल मात्र भएर के गर्नु, नोट नभएपछि ? सगरमाथा र माछापुच्छ्रे मात्र भएर के गर्नु, नोट नभएपछि ?” (शर्मा, २०७९, पृ. ८) । बाहिर लोकाचारका निमित्त वन संरक्षणप्रति चासो र चिन्ता देखाएको जस्तो गर्ने तर भित्रभित्र पैसालाई सर्वस्व ठान्ने र त्यसलाई आर्जन गर्न राष्ट्र, राष्ट्रियता तथा राष्ट्रिय गौरवका जुनसुकै वस्तुलाई नास गर्न पछि नपर्ने प्रवृत्तिप्रति लेखकले सङ्केत गर्दै त्यस्ता प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गरेको देखिन्छ । देशको कूल भूभागको ६६ प्रतिशत वनले ओगटेको देशमा वनको दोहन गरी १६ प्रतिशतमा भर्दासम्म वास्ता नगर्नेहरू जब संरक्षणका चर्का नारा लगाउँछन् त्यसलाई लेखकले गाईजात्रा महोत्सवको संज्ञा दिएका छन् ।

वन मास्दै जाने, वैयक्तिक र संस्थागत स्वार्थमा त्यसको दुरुपयोग गर्ने र वर्षभरिमा एकदिनलाई वन दिवसका रूपमा मनाउने प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य गर्दै लेखकले भनेका छन् :

वन महोत्सव आउँछ । वृक्षरोपणका कार्यक्रम घोषित हुन्छन् । निमन्त्रण पत्र बाँडिन्छन् । बसमा, कार-जीपमा, मोटर साइकलमा वृक्षरोपणका सहभागीको सवारी चल्छ, बिहेका जन्तीभैँ । र कताकति काँगियो, धूपी, गोब्रेसल्लो, चिलाउने आदिका दुईचार विरुवा रोपेर ‘मायालु’ ले हात धोएपछि वन महोत्सवको औपचारिकता पूरा हुन्छ । जुन बाटो आएथ्यो वन महोत्सव उही बाटो जान्छ । (शर्मा, २०७९, पृ. ८)

स्वार्थी मान्छेले ३६४ दिन वनको दोहन गर्ने, वनको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुराको चिन्तन र चिन्ता नगर्ने तर एकदिन ठूलो तामझाम गरेर खर्च गरेर वन दिवस मनाउने प्रवृत्तिप्रति माथिको अभिव्यक्तिले तीक्ष्ण व्यङ्ग्य गरेको छ ।

वन दिवस र वृक्षरोपण कार्यक्रम नितान्त विज्ञापनमुखी हुने गरेको कुरालाई लेखकले सङ्केत गरेका छन् । माटो छुन डराउने मान्छेहरूले मञ्च निर्माण गरेर गमलामा वा अरुले खनेको खाल्टोमा विरुवा रोप्ने, अगाडि पछाडि स्वयंसेवकका निहुमा महिलाहरू उभ्याउने र क्यामराद्वारा फोटो फिल्म बनाउने, रक्सी खाने, नाचगान गर्ने प्रवृत्तिप्रति लेखकले असन्तुष्टि प्रकट गरेको देखिन्छ । लेखकका दृष्टिमा यसप्रकारका वनउत्सव तथा वृक्षरोपणहरूमा वन विकास र वृक्षको संरक्षणप्रति थोरै पनि चिन्ता र चासो नराख्ने गरेको र विज्ञापनलाई अधिक महत्त्व दिने गरेको विषयप्रति कटाक्ष गरेको पाइन्छ ।

सम्बन्धित धरातलमा आफूले रोपेको विरुवाहरू सरे वा सरेनन् हुर्किए वा हुर्किएनन् भन्नेतर्फ आयोजकको रतिभर ध्यान नरहने र समाचारपत्रमा कार्यक्रमको समाचार कसरी प्रकाशित भयो ? भन्नेतर्फ

चासो रहने गरेको प्रवृत्तिलाई निबन्धकारले कटाक्ष गरेको देखिन्छ। पुराना वनजङ्गललाई निर्ममतापूर्वक काट्ने र औपचारिकतामा चिन्ता प्रकट गर्ने प्रवृत्तिलाई व्यङ्ग्य गर्दै निबन्धकार भन्छन् “आज वृक्षरोपणको महिमा गाउँदो छ। पर्चा-पोस्टर र तथ्याङ्क रोपिँदा छन्। रूख रोपौं : वन जोगाऔं यो गाईजात्रा हाम्रो पौरखको प्रदर्शन हो” (शर्मा, २०७९, पृ. ८)। यस प्रकार लेखकले हाम्रो वृक्षरोपणको गाईजात्रे प्रवृत्तिमाथि कटाक्षपूर्ण व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ।

राज्य वा समुदायले वनलाई आफ्नो स्वार्थमा प्रयोग गर्नका निम्ति वनका अनेक प्रकार निर्धारण गर्ने गरेको र तिनको नामकरण गर्ने गरेको विषयलाई समेत उठाएको पाइन्छ। पञ्चायती वन, पञ्चायत संरक्षण वन, सरकारी वन, निजी वन, स-मीलका वन, कबुलियत वन जस्ता वनका वर्ग निर्धारण गर्ने र वनभन्दा धेरै वनका साइनबोर्ड राख्ने प्रवृत्तिदर्तर्फ सङ्केत गर्दै निबन्धकार भन्छन् : “सबै छन् तर जे छैन - त्यो हो विशुद्ध वन, साँचो वन नेपालको। किनभने आज वन कम र वनका साइनबोर्ड बेसी भएका छन्। साइनबोर्ड नै वन-जङ्गल भएका छन्” (शर्मा, २०७९, पृ. ९)। यथार्थ धरातलमा वन मासिदै गए पनि वन संरक्षणका लागि लाखौंको बजेट खर्च भएका तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्ने, तथ्याङ्क र कागजमा वन संरक्षण गर्ने प्रवृत्तिलाई निबन्धकार शर्माले व्यङ्ग्य गरेको देखिन्छ। सत्य लुकाउने र मिथ्या प्रस्तुत गर्ने प्रवृत्तिलाई व्यङ्ग्य गर्दै शर्मा भन्छन् : “बन्चरो वितरण र भष्मासुरे नीतिका उद्घाटनका अवसरमा र काठ निकासीका तथ्याङ्क मात्र छैनन्। यिनै अनुपलब्ध तथ्याङ्कका ढड्डीमा हराएको छ नेपालको वन” (शर्मा, २०७९, पृ. ९)। प्रत्येक वर्ष वृक्षरोपणका कार्यक्रम आयोजना गरिन्छन् तर अर्को वर्ष पहिलो वर्ष रोपिएका विरुवाको अवस्थाबारे कुनै चासो देखाईदैन र त्यही ठाउँमा पुनः वृक्षरोपणको कार्यक्रम आयोजना हुने गर्छ। यसबारे कार्यक्रम आयोजक वन संरक्षणमा नभई विज्ञापनमा प्रचारप्रसारमा केन्द्रित रहने गरेको कुरालाई सङ्केत गर्दै व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ। लेखक भन्छन् :

प्रत्येक वर्ष अधिल्ला वर्ष लगाइएका विरुवा र खाइएका रक्सीको स्वाद कम्प्युटरले पनि विर्सिदिन्छ र तिनै ठाउँमा पुनः वृक्षरोपण हुन्छ। पुनः वृक्षरोपण कार्यक्रम पनि वनविकासको कार्यक्रमबाहिर पर्दैन। वन फाँडिए पनि वनविकास कार्यक्रमभिन्न पर्छ र विरुवा रोपिए पनि वन विकास कार्यक्रमभिन्नै। मासिए पनि विकासभिन्नै। फैंलिए पनि विकासभिन्नै। (शर्मा, २०७९, पृ. ९)

वृक्षरोपणको नारालाई लेखकले नेपालीहरूको अत्याधुनिक फेसन भनेका छन्। आफूलाई लुटाएर देश बचाउने पुर्खाका सन्तान भएर पनि हामीले देश लुटेर स्वार्थ बचाएको विचार लेखकले व्यक्त गरेका छन्। प्राकृतिक सम्पदाका दृष्टिले हामी नेपाली सम्पन्न भएर पनि हाम्रा स्वार्थी प्रवृत्तिका कारण राष्ट्रिय सम्पदाको ह्रास हुँदै गएको विषयलाई उल्लेख गर्दै हामी नेपालीहरू प्रवृत्तिको दोहन गरिरहेका छौं भन्ने कुरालाई यसरी सङ्केत गर्दै व्यङ्ग्य गरेका छन्। “प्रकृतिले नेपाललाई प्रचुर वनसम्पदा दिएर नेपालीका हातमा सुनको फुल पार्ने कुखुरो दिएथ्यो। तर दिनको एउटा फुल पर्खनुको सट्टा कुखुरो नै मारेर सुनका फुलको रातारात लखपति बन्ने लोभमा हामी पछुताएका छौं। अबै पछुताएकै पनि छैनौं कि ?” (शर्मा, २०७९, पृ. १०)। नेपालीले वनको महत्त्वलाई नबुभनाले क्रमशः हामीहरू नै जङ्गली हुँदै गएको विचरा व्यक्त गर्दै लेखकले नेपालीहरूमा बह्दै गएको आडम्बर प्रचारवाजी, वैयक्तिक स्वार्थ, सम्पदाको दोहन जस्ता प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ।

निष्कर्ष

चोलेश्वर शर्माको 'वृक्षरोपण : गाईजात्रा महोत्सव' उनको दोस्रो निबन्धसङ्ग्रह *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन*मा समाविष्ट छ । व्यङ्ग्य निबन्धकारको परिचय बनाएका शर्माले यस निबन्धमा वृक्षरोपणको विषयलाई माध्यम बनाएर विकृतिविसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्य गरेका छन् । निबन्धकारले शीर्षकमै वृक्षरोपणको कार्यक्रम आयोजनलाई गाईजात्राको आयोजन ठहर्‍याएका छन् । वन सम्पदाका दृष्टिले विश्वमै विशिष्ट पहिचान बनाएको नेपालमा नेताहरूले र संघसंस्थाहरूले प्राकृतिक सम्पदाका रूपमा रहेको वनको दोहन गर्दै गैरहेको सन्दर्भलाई एकातर्फ प्रस्तुत गरेका छन् भने अर्कोतर्फ तिनै व्यक्तिहरूले वर्षमा एक दिन वृक्षरोपणको कार्यक्रम आयोजना गर्ने र ठूलो धनराशीको खर्च गर्ने, आफ्ना कामको परिणामलाई भन्दा प्रचारलाई महत्त्व दिने गरेको प्रवृत्तिलाई यस निबन्धमा तीखो व्यङ्ग्य गरेको पाइन्छ । शर्माले नेपालको वन सम्पदालाई सुनको फुल दिने कुखुराको संज्ञा दिएका छन् भने नेपालीहरूलाई फुल पखिनुको साटो कुखुरो नै काटी खाने मूर्खहरूको संज्ञा दिएका छन् । यसरी प्रस्तुत निबन्धमा नेपालको वनसम्पदालाई विषय बनाइएको छ भने एकातिर वन विनाश गर्ने र अर्कातिर वृक्षरोपणको देखावा गर्ने गाईजात्रे प्रवृत्तिप्रति तीखो व्यङ्ग्य गरेका छन् ।

सन्दर्भसूची

- उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५९). *साहित्यप्रकाश*. छैटौँ संस्क.. साभा प्रकाशन ।
नेपाली बृहत् शब्दकोश. (२०५८). पाँचौँ संस्क.. नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
पन्थ, टंकप्रसाद (सन् २०२३). 'सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्धसङ्ग्रहमा व्यङ्ग्य'. *त्रिभुवन जर्नल*. २ (१) पृ. १०६-११६ ।
प्रधान, प्रमोद (२०६६). *नेपाली निबन्धको इतिहास*. रत्नपुस्तक भण्डार ।
शर्मा, चोलेश्वर (२०७९). *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन*. अर्किड बुक्स ।